

Ege Coğrafya Dergisi, 11 (2000), 7-22, İzmir
Aegean Geographical Journal, 11 (2000), 7-22, İzmir—TÜRKİYE

TÜRKİYE ÜNİVERSİTELERİNDE COĞRAFYA EĞİTİMİ

Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler

İlhan KAYAN

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 35100 Bornova, İzmir
<ikayan@edebiyat.ege.edu.tr>

Özet

Üniversite düzeyinde coğrafya eğitimi Türkiye'de çok uzun yıllar sadece İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümünde sürmüş ve gelişmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk Coğrafya Bölümü 1935 yılında, Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin açılmasıyla faaliyete geçmiş, uzun bir aradan sonra 1974 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesinde, 1979 yılında da Ege Üniversitesinde Coğrafya Bölümleri açılmıştır. Bu bölümlerden mezun olanlar, Fen ve Edebiyat fakültelerinin diğer bölümlerini bitirenler gibi, çoğunlukla orta öğretim okullarında öğretmen olarak görev almışlardır. Bunlara öğretmenlik için gerekli özel bilgiler, öğrenimlerinin son iki yılında bölüm derslerinden ayrı programlarla verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı, öğretmen yetiştiren yüksek okullar da zaman içinde ihtiyaçlara göre değişen düzenleri ile orta öğretimde öğretmen ihtiyacını karşılamışlardır. 1981 yılında yürürlüğe giren Yüksek Öğretim Kanunu ile öğretmen okulları, öncelikle bunlardan Eğitim Enstitüleri, üniversiteler bünyesine katılarak dört yıllık Eğitim Fakültelerine dönüştürülmüştür. Bu arada yeni açılan üniversitelerin Fen-Edebiyat Fakültelerine bağlı Coğrafya Bölümlerinin sayısı hızla artmış ve toplam bölüm sayısı 1999 yılında 10'a çıkmıştır.

Hemen hemen aynı programlarla öğrenci yetiştiren Eğitim ve Edebiyat Fakültelerinin Coğrafya Bölümlerinde (ve diğer bölümlerinde) öğrenci ve mezun sayısının çoğalması ve bunların eşit statü ile öğretmenliğe başvurmaları sonucunda atamalarda sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine, öğretmen yetiştirme amaçları baştan belirlenmiş olan Eğitim Fakültelerini bitirenlerin öğretmen atamalarında önceliklerinin olması gerektiği düşünülmüş ve yapılan yönetmelik düzenlemeleriyle bu sağlanmıştır. Bunun yanında Fen-Edebiyat fakültelerinden mezun olanların öğrenimleri sırasında aldıkları öğretmenlik formasyon dersleri kaldırılmış, bu fakültelerden mezun olanların öğretmenlik yapabilmeleri, bölümlerini başarı ile bitirdikten sonra, üç yarıyılık tezsiz yüksek lisans yapma şartına bağlanmıştır. Buna göre, Ege Üniversitesi gibi bir yıllık hazırlık sınıfı da bulunan bir üniversitenin Coğrafya Bölümünden (ve Fen ve Edebiyat fakültelerinin diğer bölümlerinden) mezun olanların öğretmen olabilmek için 7 yıl kadar süren bir eğitimden geçmeleri gerekmektedir. Bu, öğretmenlik mesleği ile ilgili

bir düzenlemedir ve kendi amaçları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Bu yazının amacı ise yapılan değişikliğin Edebiyat Fakültelerinin Coğrafya Bölümleri üzerindeki etkilerini ortaya koymak, öğretmenlik şansını büyük ölçüde kaybeden bu bölümlerin yeni amaçlara yönelmeleri gereğini vurgulamak, bunun için yapılması gerekenler üzerinde durmak ve bunları tartışmaya açmaktır.

Bu durumda Fen ve Edebiyat fakültelerinin öğretmenlikten başka alanlara da yönelmeleri, böyle alanlarda güçlenmeleri ve kuşkusuz bunun için de kendi programlarını gözden geçirmeleri gerekmektedir. Coğrafya alanında günümüzdeki gelişmeler, coğrafyanın sahip olduğu özellik ve imkânlar ve bu imkânların iyi değerlendirilebilmesi için yapılması gerekenler şu başlıklar altında sıralanabilir:

Yapı: Coğrafya Bölümlerinden çoğunda yeterli ve iyi yetişmiş öğretim elemanı bulunmamakta, buna rağmen çok sayıda öğrenci alınmakta, hatta yüksek lisans ve doktora programları açılmaktadır. Öncelikle bunun önüne geçilmeli, ciddi bir planlama yapılarak bölüm ve öğrenci sayısı makul düzeye indirilmelidir. Gereksiz anabilim dalı çeşitliliğinden kaçınılmalı, coğrafyanın prensiplerine uygun olarak bölümlerin en çok iki anabilim dalından, fiziki ve beşeri coğrafya anabilim dallarından oluşması sağlanmalıdır.

Program: Daha az sayıda, fakat güçlü kadroya sahip bölümler düzenlendikten sonra, öğretim programları yeniden gözden geçirilmeli ve günümüz gelişme ve ihtiyaçlarına uygun yeni dersler ve öğretim teknikleri geliştirilmelidir. Bunun için öncelikle coğrafyaya özgü iki avantajın iyi kullanılmasına önem verilmelidir. Bunlardan biri, coğrafyanın değişik alanlardaki bilgileri birlikte değerlendirerek planlama çalışmalarına yapabileceği katkılardır. İkincisi ise hızlı algılama ve öğrenmenin önem kazandığı günümüz iletişim dünyasında, coğrafyanın görsel anlatım araçlarının, harita, grafik ve şekillerden yararlanma yönteminin sağladığı avantajdır. Bunun klasik çizim teknikleri yanında, özellikle planlama çalışmalarında çığır açan ve hızla gelişen, bir bakıma “bilgisayarlı coğrafya” anlamına gelen “Geographical Information Systems (GIS)” teknikleriyle yapılmasına ağırlık verilmelidir. Coğrafyanın bilgi yığınlarıyla uğraşmak yerine bunları yararlı kullanıma hazırlamak için bilgisayar teknolojilerinden yararlanması zorunludur.

Çalışma yöntemi: Coğrafya Bölümlerinin proje çalışmalarıyla gelişmesi için çaba gösterilmelidir. Öğrenciler bu projelerde çalışmalı, böylece uygulamalı eğitime mutlaka geçilmelidir. Öğrenci teorik bilgileri daha çok kendi çabasıyla öğrenmek zorunda bırakılmalı, hocalarından, bunları nasıl kullanacağını öğrenmelidir. Coğrafya böyle bir eğitim programı için çok uygun bir alandır. Ancak böyle bir uygulamalı eğitim programı ile coğrafya çağdaş, dinamik, faydacı bir meslek niteliği kazanabilir. Böyle bir gelişme başarılabilirse, olumsuz bir gelişme gibi görünen öğretmenliğin zorlaştırılmış olması, yeni bir başlangıç için iyi bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

Üniversite eğitimi toplumda genel olarak meslek kazandıran nitelikleriyle tanınır. Tıp fakültesini bitiren hekim, hukuk fakültesini bitiren hâkim, mühendislik fakültesini bitiren mühendis olur. Alınan eğitimle meslek arasındaki bu doğal ilişki birbirini tamamlayan, birbiri ile bütünleşen bir sistem içinde işlemiştir ve işlemektedir. Ancak üniversitelerin temel bölümleri olan Fen ve Edebiyat fakülteleri için bu doğal ilişki öteden beri bulunmamaktadır. Fizik bölümünü bitiren fizikçi, matematik bölümünü bitiren matematikçi, tarih bölümünü bitiren tarihçi, coğrafya bölümünü bitiren coğrafyacı olur ama bunlar ne iş yapar sorusunun cevabı net değildir. Bununla birlikte, Fen ve Edebiyat fakültelerinden mezun olanlar için ilk akla gelen meslek, eskiden beri, “bitirdikleri

bölümün orta öğretim kurumlarındaki öğretmenliği” olmuş, toplumda buna alışılmıştır. Ancak öğretmenliğin ayrı bir meslek olduğu gerçeği de açıktır. Bunun için yine eskiden beri, bu fakültelerde öğrencilere “öğretmenlik formasyonu” kazandıracak özel dersler verilmiş, öğretmen olabilmek için bu derslere devam edilmiş ve başarılı olunduğuna dair sertifika veya benzeri belgenin alınmış olması istenmiştir. Bunun dışında, 1981 yılında yasalaşan 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile yapılan düzenlemelere kadar Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, öğretmen yetiştiren okullar da faaliyet göstermiştir. Bunlar zaman zaman değiştirilen yapılarıyla çeşitli düzeylerde öğretmenler yetiştiren meslek okulları niteliği taşımışlardır. 1981 sonrasında bu okullar

yeniden düzenlenmiş ve Eğitim Enstitüleri “Eğitim Fakülteleri” olarak üniversiteler bünyesine sokulmuştur. Bu fakültelerde Fen ve Edebiyat fakültelerindeki bölümlerle aynı programlar uygulanmaya, aynı dersler okutulmaya başlanmıştır. Sadece öğretmenlik meslek dersleri bunların programında doğal olarak ayrı bir programla değil, doğrudan meslek dersleri olarak yer tutmuştur. Zamanla bunlarda da ihtiyaçlara göre yapısal değişikliklere gidilmiş, alanlar, örneğin coğrafya, bazen Coğrafya Eğitimi Bölümü adı altında, bazen de sınıf öğretmenliği bölümlerinde Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programları içinde yer tutmuştur. Kuşkusuz bunlar gerek duyulan öğretmen niteliğine göre yapılan düzenlemelerdir ve coğrafyanın (veya diğer alanların) bilim alanı ile ilgili değildir. Bu nedenle de Fen ve Edebiyat fakültelerinde bu gelişmeler pek izlenmemiştir. Buralarda eski alışkanlıklarla bilim alanındaki öğretim ve bunun yanında zorunlu olmayan ve “Eğitim Bilimciler” tarafından verilen öğretmenlik formasyon programları devam etmiştir.

Aynı yolda paralel ilerleyen Eğitim Fakülteleri ile Fen ve Edebiyat fakültelerinin çizgileri son yıllarda karışmaya, birbirine dolaşmaya başlamıştır. Doğrusu bunda öğretmenlik istihdamında sayısal çokluğun yarattığı problemlerin etkisi bulunduğunu görmemek mümkün değildir. Sonuç olarak bu karışıklık ve sıkışıklığın giderilmesi için 26 Mart 1997 Tarih ve 22945 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren, “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği”ne eklenen bir madde ile ortaöğretim alan öğretmenlerinin yetiştirilmesi için iki farklı program öngörülmüştür. Bu programlar öğretmen olabilmek için Eğitim Fakültelerini avantajlı bir konuma getirmektedir. Amacı “öğretmen yetiştirmek” olan eğitim fakülteleri mezunlarının öğretmen atamalarında öncelik sahibi olmalarını yadırgamamak gerekir. Ancak Fen ve Edebiyat fakültelerindeki bölümlerin durumlarının da yeniden gözden geçirilmesi, buralarda öğrenim görmeye gelen gençlerin önüne bir hedef konulması gerekmektedir. Bunlar için yeni düzenlemede öğretmenlik bütünüyle kapatılmış değildir. Bölümünü bitiren gençler, isterlerse üç yarıyıllık bir “tezsiz yüksek lisans” programı bitirerek öğretmen olabileceklerdir. Ancak bunun yapay ve şekil yönünden bir düzenleme olduğu bellidir. Daha önce son iki yıla yayılan ve bölüm dersleri ile paralel sürdürülen meslek derslerinin

alınabilmesi için mezuniyetin beklenmesinin daha iyi öğretmen yetiştirilmesine ne gibi bir katkı yapacağı tartışılabilir.

Bu yeni durumla ilgili görüş bildirme ve tartışmalar uygun ortamlarda yeri geldikçe yapılmaktadır. Bu yazı, Fen ve Edebiyat fakültelerini bütünüyle ilgilendiren bu değişikliği kanun ve yönetmelikler çerçevesinde değerlendirmek veya eleştirmek amacıyla değil, bu vesileyle coğrafyanın günümüzdeki durumuna bir bakmak ve bazı hedefler belirlemek amacıyla kaleme alınmıştır.

1973 yılında Cumhuriyetimizin 50. Yılı kutlanırken çeşitli alanlarda bu 50 yılın muhasebesi yapılmış, bu arada değerli hocalarımız, büyüklerimiz coğrafyanın gelişimini kendi tecrübeleri ışığında değerlendirip yayımlamışlardır. Bu yazıyı hazırlarken sayın hocalarım Prof. Dr. Sırrı ERİNÇ, Prof. Dr. Reşat İZBIRAK ve Prof. Dr. Erdoğan AKKAN’ın yazılarından yararlandım. Zamanın akışı içinde 50. Yıldan 75. Yıla ulaşıldı ve benzer değerlendirmelerin yeniden yapılması için çok şey birikti. Bu yeni dönemde de bazılarında daha özel yönlerine ağırlık verilen yeni yazılar yayımlandı. Bunlardan ilk dikkatimizi çekenler bu yazının sonundaki kaynaklarda belirtilmiştir. Bunlar arasından, değerli mesai arkadaşım Prof. Dr. Asaf KOÇMAN’ın Ege Coğrafya Dergisi 10. sayısında yayımlanan yazısının, verileriyle bu yazıya da kaynak oluşturduğunu belirtmek isterim. Prof. KOÇMAN’ın yazısına eklediği, “Türkiye’de coğrafya eğitimi yapan yüksek öğretim kurumları”nın coğrafi dağılışını gösteren harita, bunların ne kadar çoğalmış olduğunu göstermesi bakımından anlamlı ve ilgi çekicidir. Ayrıca Sayın KOÇMAN, bu yazı için bana 1999 yılı Üniversite Öğrenci Seçme Sınavlarındaki programları tarayarak Türkiye’de kaç coğrafya yüksek öğretim programı bulunduğunu ve öğrenci kontenjanlarını çıkardı. Kendisine bunun için çok teşekkür ederim. Buna göre Türkiye üniversitelerinde coğrafya programları ve öğrenci kontenjanları şöyledir:

Bağlı olduğu fakülte	Program ve toplam sayısı	Toplam öğrenci kontenjanı
Edebiyat Fakülteleri	Coğrafya Bölümü	10 410
Eğitim Fakülteleri	Coğrafya Öğretmenliği	9 230
Eğitim Fakülteleri	Sosyal Bilgiler Öğr...liği	38 2440

Sayın Prof. KOÇMAN gibi ben de Türkiye'deki coğrafya eğitiminin gelişimine değinirken, değerli hocamız Sayın Prof. Dr. Sırrı ERİNÇ'in yazısından küçük bir özet yaptım. Sonraki dönemi ise Ankara kökenli bir coğrafyacı olduğum ve 1970 li yılların çalkantılı gelişmelerini, saygıyla andığım rahmetli hocam Sayın Prof. Dr. Reşat İZBIRAK'ın asistanı olarak yaşadığım için kendi birikimimle değerlendirmek istedim. Ancak, coğrafya adına yararlı kararlar alınabilmesinin ve bunların hayata geçirilebilmesinin, tüm meslektaşlarımızın biraraya gelerek ortak görüşler geliştirmesiyle mümkün olabileceğini biliyor ve bu yazıyı biraz da böyle bir buluşmanın hazırlığı olarak sunuyorum. Bir 25 yıl sonra, Cumhuriyetimizin 100. Yılı Kutlamalarında, bugünkü genç coğrafyacıların şimdiki problemleri aşmış, daha çok bilimsel konu ve yöntemlerdeki gelişmeleri tartıştıkları yazılar yayımlamalarını diliyorum.

Bu yazının ayrıca, coğrafyacı olmayan, ancak coğrafya eğitimi ve coğrafyacılarla ilgili kararlar alma konumunda olan eğitimci ve yöneticilere gerektiğinde rapor olarak sunulabileceği de düşünülmüş, yazının bölümleri böyle bir amaca göre düzenlenmiştir.

Coğrafyanın tanımı, günümüzdeki yeri ve Türkiye'de coğrafya eğitimi

Coğrafya **yeryüzünü insanın hayat ortamı** olarak inceleyen bilimdir. Bu nedenle, daha en baştan konusu iki ana dala ayrılır. Bunlardan biri, insanın yaşadığı yerin fiziksel özelliklerini (**Fiziki Coğrafya**), diğeri bizzat insanın oluşturduğu toplum ve onun yeryüzü üzerindeki faaliyetlerini (**Beşeri Coğrafya**) inceler. Var olduğu zamanlardan itibaren insan önce yaşamak için uygun yerleri seçmiştir. Böyle bir yerin temel unsurları uygun bir yeryüzü parçası, uygun iklim, su ve beslenmesi için gerekli bitki ve hayvan topluluklarıdır. Toplayıcılıktan yerleşik düzene geçen insan için bu unsurlar çok daha büyük önem taşımıştır. Bir yere yerleşen insanlar çoğaldıkça ihtiyaçları artmış ve çevrelerinde bunları karşılayacak yeni yerler bulma gereğini duymuşlardır. Yeni bulunan yerler eğer başka insanların elindeyse, bu bazen ticaret gibi olumlu, bazen savaş gibi olumsuz insan ilişkilerini beraberinde getirmiştir. Bunların hepsi öğrenmenin ve bilgi birikiminin temeli olmuştur.

Yeryüzünde insanların yaşamak için seçtikleri yerlerin temel fiziksel unsurları olan **yerşekilleri, iklim, su ve canlılar** topluluğu çok çeşitlidir. Bu çeşitlilik, buralarda yaşayan insanların **yaşama biçimine, kültürüne** de yansımış ve çeşitlendirmiştir. Böylece oluşan sistem içinde bütün unsurlar birbiri ile ilişkilidir. İşte bu çeşitli konulara ait **ilişkili bilgiler** topluluğu **coğrafyanın** ana materyalidir. Eski çağlardan batıdaki aydınlanma çağına ve büyük keşiflere kadar bilimde öncelik insanların yaşadığı yerlerle ilgili özelliklerin tanınması yönünde olmuş, böylece coğrafya farklı mekânlara ait bilgiler birikimi ile gelişme göstermiştir. Geo (jeo: yer) kökünün önündeki graphy (graphein: tasvir, anlatma) ekinin anlamı da budur. Buradaki bilgi birikimi bugünkü fiziksel ve sosyal bütün bilimlerin temelini oluşturmaktadır. Ancak bilim (loji) bu bilgilerin insan düşüncesi ile işlenmesi, ilişkilendirilmesi, değerlendirilmesi ile gelişmiştir. Böylece temel varlık olan mekân'ın (yer'in) bilimi jeoloji, hava'nın bilimi meteoroloji, suyun bilimi hidroloji, canlıların bilimi biyoloji olarak coğrafyadan farklı, fizik ve kimya bilimlerinin matematiksel prensiplerine göre gelişme göstermeye başlamıştır. Ancak pratikte yeryüzünü kullanan insanları doğrudan ilgilendiren, bu unsurların özellikleri arasındaki bilimsel ilişkilerden çok, doğrudan bunlara ait özelliklerin tanınıp bunlardan yararlanılması olmuştur. Bu da coğrafyanın hâlâ ilk anlamı ile varlığını ve gelişimini sürdürmesini gerektirmiştir.

Aynı şekilde farklı fiziksel özelliklere sahip yeryüzü parçalarında yaşayan ve yaşama biçimleri, faaliyetleri, kültürleri bu özelliklere göre çeşitlenen insanlar arasındaki ilişkiler de yeni bilim alanlarının doğmasına neden olmuştur. Böylece gelişen demografi, sosyoloji, ekonomi, endüstri, hukuk, siyaset gibi konular ve bunlarla ilgili bilimler ilk görünüşleriyle coğrafyadan çok uzaklaşmışlardır.

Bütün bunların sonucu şudur: İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren farklı fiziksel özelliklere sahip mekânlara, buralarda gelişen farklı yaşama biçimleri ve kültürleri ve bunlar arasındaki ilişkilere ait bilgiler hep coğrafya çerçevesi içinde birikmiş, birleşmiştir. Ancak çağlar ilerledikçe bu bilgiler çoğalmış ve günümüze doğru sayılamayacak çeşitlilikte bilim dalları doğmuş ve gelişmiştir. Bunu büyüyen bir ağacın dallarına benzetmek mümkündür. Başlangıçta ince bir gövde

ve birkaç yapraktan oluşan bir fidan (Coğrafya gövdesinde toplanan bilgiler), giderek çoğalan dallar ve yapraklarla sarılmış, gövde (Coğrafya) görünmez duruma gelmiş gibidir. Ayrıca bugün bizi ağacın gövdesi değil, dallarındaki meyvelerin (Bilim alanlarından beklenen faydaların) daha çok ilgilendirmesi de doğaldır. Ancak o meyveleri ve üzerinde bulundukları dalları taşıyan yine de eski gövdedir ve o temel olmazsa meyveler gelişemez. Coğrafyanın günümüzdeki durumu da bu yaşlı ağaç gövdesine benzetilebilir. **O kıymetli gövdenin öneminin bilinmesi ve varlığının sağlıklı olarak devam ettirilmesi gerekmektedir.**

Günümüzde bilim alanlarının çok çeşitlenmesi ve her uzmanlık alanının kendi dar ve derin ortamında gelişmesi, böylece bunların bağlı olduğu gövdeden uzaklaşıp, ilişkisini kaybetmesi sorunlar yaratmaya başlayınca başka bir gelişme olmuş, unutulmuş coğrafya yerine, onun ilişkiler bütünlüğünü yerine getirmek üzere, fakat başka bir adla yeni bir bilim veya yaklaşım doğmuştur: **Çevre bilimi**. Bu aslında coğrafyadan başka birşey değildir. Ama coğrafya artık kanıksanan, çoğalan bilgilerin bıktırıcı yığını olarak algılanan bir niteliğe büründüğü için “çevre” kavramı daha modern ve cazip bulunur olmuştur. Örneğin TÜBİTAK’ın “Yer, Deniz, Atmosfer Bilimleri ve Çevre Araştırma Grubu” yerine kısaca “Coğrafya Araştırma Grubu” denilmesi yeterli olacağı halde böyle bir adlandırma kimsenin aklına gelmemiş olmalıdır.

Günümüzde coğrafi çevrenin fiziki ve beşeri özellikleri arasındaki dinamik ilişkilerin önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Örneğin Ankara’daki hava kirliliğinin çözümü için önceleri doğaya karşı önlemler düşünülmüştür: Hava sirkülasyonu için dağlarda gedikler açılması, güneşlenmenin etkisini artırmak için geniş siyah yüzeyler oluşturmak veya yeşil kuşak projesi gibi. Fakat sonunda bu problemin, jeomorfolojik ve iklimik özelliklerinin kaldıramayacağı kadar nüfusun Ankara çukurluğunda toplanmasıyla ilgili olduğu, en basit çözümün öncelikle havayı kirletmemekten geçtiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine temiz yakıt projeleri geliştirilmiş, uygulama yaygınlaştıkça amaca yaklaşılmıştır. Bundan sapmalar, örneğin kalitesiz yakıt girişleri yeniden kirliliğin artmasına neden olmuştur. Bu konu değişik bilim alanlarını (jeomorfoloji, klimatoloji, bitki örtüsü, hava kirliliği ölçümleri ve etkileri ile

ilgili olarak kimya, fizik, tıp, bundan etkilenen nüfus, kentleşme ve bunlarla ilgili sosyal konular gibi) ilgilendirmekle beraber, sonuç bu alanlardan alınacak bilgilerin birbirleri ile ilişkilendirilip mekân üzerinde toplu olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır. **Modern coğrafyanın görevi bu tür ilişkilendirmelerle planlama çalışmalarına katkıda bulunmaktır.**

Başka bir güncel örnek Marmara depremlerinden verilebilir. Bir doğa olayı olan deprem, insanların yoğun olarak bulunduğu alanlarda meydana geldiğinde, sismolojik-jeofizik anlamından çok daha değişik bir anlam ve önem kazanır. Şu sıralarda deprem bölgesinde yaşayanlar dışında herkes depremi yerbilimleri bakımından tartışmaktadır. Ancak bölgede depremi yaşayanlar için bu o kadar anlamlı değildir ve onlar sonucun ızdırabını çekmektedir. Öte yandan buranın deprem bölgesi olduğu bilindiği halde sanayi ve nüfus burada yoğunlaşmıştır. Çünkü burada başka fiziksel ve sosyal unsurlar çekici olmuştur. Bu nedenle konuya sadece bir yönünden bakılırsa anlamlı sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Burada da fiziki ve beşeri coğrafya konuları içiçedir ve bunlar arasındaki ilişkiler değerlendirilerek planlama çalışmalarına gidilmesi gerekmektedir. **Çok yönlü bilgi değerlendirmesi günümüzde modern coğrafyanın amacı ve görevidir.**

Ancak ülkemizde coğrafyaya bu gözle bakılmamaktadır. Bunun nedeni bilim alanlarının hızlı gelişimi ve ülkemizde yetişen coğrafyacıların bu hıza uygun olarak böyle uygulamalı alanlara yararlı ve etkili çalışmalarla katkıda bulunamamalarıdır. Bu boşluk mühendislik formasyonu ile yetişen uygulamacılar tarafından doldurulmaya çalışılmakta, fakat doğa olaylarının kaotik özelliği nedeniyle böyle bir yaklaşımla her zaman umulan başarı sağlanamamaktadır. Sonuç olarak ülkemizde modern ihtiyaçlara göre iyi coğrafyacıların yetiştirilmesi, bunların planlama ekiplerinde değişik alanların uzmanları ile birlikte çalışmaları ve farklı nitelikteki (fiziksel ve sosyal) bilgilerin ilişkilendirilmesinde çaba göstermeleri gerekmektedir. Bunun gelişmiş ülkelerde örnekleri çoktur ve özellikle İngiltere’de coğrafyacılar böyle bir konumdadır.

Türkiye’de coğrafya biliminin gelişimi

Coğrafya, yukarıda değinilen özellikleri nedeniyle günümüzde yeri ve değeri tam olarak anlaşılamayan bir durumda bulunmaktadır. Eğitim ve öğretiminde de bu böyledir. Bilgi birikimine dayanan tasviri (descriptive) klasik coğrafya eskiden beri sosyal bilim alanları arasında yer tutmuştur. Cumhuriyet döneminde şekillenen Türk üniversitelerinde de kuruluş bu tarzda olmuş ve coğrafya, edebiyat fakülteleri bünyesinde yer almıştır. Başlangıçta uzun yıllar sadece İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde faaliyet gösteren coğrafya, 1935 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nin kurulmasıyla Ankara’da da gelişme göstermeye başlamıştır. Her konuda önderimiz olan aziz Atatürk’ümüzün direktifleriyle kurulan bu kurum, Türkiye’de adında coğrafya bulunan tek fakültedir.

Türkiye’de coğrafya eğitime ve coğrafyanın modern bir bilim alanı olarak gelişmesine büyük emeği geçen değerli hocamız Prof. Dr. Sırrı ERİNÇ bu gelişmeyi Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde yayımladığı yazısında ayrıntılı olarak değerlendirmiştir. Prof. ERİNÇ, Cumhuriyet öncesi dönemde, 1915 yılında yapılan Darülfünun düzenlemesini, Türk coğrafyacılığının gelişiminde önemli bir dönüm noktası olarak nitelendirmektedir. Bu dönemlerdeki gelişmeler Prof. İbrahim Hakkı AKYOL tarafından Türk Coğrafya Dergisinin ilk sayılarında bir dizi yazıda anlatılmıştır. Prof. Dr. Sırrı ERİNÇ de yazısında Cumhuriyet öncesi dönemde coğrafyanın gelişimini çeşitli yönleriyle anlatmakta, bu konudaki başlıca kaynakları literatür olarak vermektedir. Bu yazının amacı yakın zamanlardaki gelişmeler olmakla birlikte, geçmişle bağı koparmamak için konuya Sayın ERİNÇ hocamızın ayırdığı dört gelişme dönemini hatırlatarak başlamanın yararlı olacağı düşünülmüştür:

1. 1915 öncesinde coğrafya yer adlarını ve istatistik sayıları bilmekten, ezbere harita çizmekten ileri gitmeyen, bilimsel araştırma ve değerlendirmelerin yapılmadığı bir bilgi konusu niteliğindedir. Bu zamanlarda coğrafyaya daha çok askeri amaçlarla önem verilmiş, öğretimi bu alanda ağırlık taşımıştır.

2. 1915 de yeniden düzenlenen İstanbul Darülfünunu’nun dört fakültesinden biri olan Edebiyat Fakültesi bünyesinde modern Coğrafya

Bölümü gelişme ortamı bulmuştur. Almanya’dan getirilen doçent E. OBST başkanlığında, yurt dışında yetişen Türk öğretim üyeleri araştırmaya dayanan çalışmalarıyla bir yandan fiziki coğrafyanın, bir yandan da beşeri ve mevzii coğrafyanın gelişmesini sağlamışlardır. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonlarında bir süre araştırmalar duraklamış ve beşeri-iktisadi coğrafya ağırlıklı bir eğitim dönemi sürmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında Darülfünun Coğrafya Bölümünün geliştirilmesi için yeniden yurt dışından yabancı hocalar getirilmiştir. Bu dönemde fiziki veya beşeri coğrafyanın gelişmelerinde gelen hocaların eğilimlerine göre dalgalanmalar olmuştur. Fiziki coğrafyanın jeolojiye kayan bir eğilim içinde gelişmesi de bu dönemde başlamıştır.

3. 1933 yılındaki Üniversite Reformu ile İstanbul Darülfünunu Coğrafya Bölümü “Coğrafya Enstitüsü”ne dönüştürülmüştür. Bu yenilenme sırasında Fiziki Coğrafyanın Fen Fakültesine alınması, Beşeri ve İktisadi Coğrafyanın Edebiyat Fakültesinde kalması gündeme gelmiş, ancak bu parçalanmaya karşı coğrafyanın bir bütün olduğu yolundaki Bölüm görüşü benimsenerek Coğrafya eskiden olduğu gibi bütünüyle Edebiyat Fakültesi bünyesinde bırakılmıştır.

Bu dönemde önemli bir gelişme, 1935 yılında **Ankara’da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi**’nin açılmasıdır. Burada da Alman profesör H. LOUIS başkanlığında, yurt dışında eğitim gören Türk coğrafyacılar hem Fiziki Coğrafya, hem de Beşeri ve İktisadi Coğrafyanın gelişmesini sağlamışlardır.

Bu dönemin diğer bir önemli olayı, 1941 yılında, Milli Eğitim Bakanı büyük eğitimci Hasan Âli YÜCEL’in önderliğinde, Türk Coğrafyasında bir dönüm noktası olan **Birinci Türk Coğrafya Kongresi**’nin toplanmasıdır. Orta öğretim ders kitaplarının yeni görüşlerle hazırlanıp yayımlanması, coğrafya terimlerinin derlenmesi, Türkiye coğrafyasının araştırılmasına önem verilmesinin sağlanması, Türkiye’nin coğrafi bölgelerinin belirlenmesi, **Türk Coğrafya Kurumu**’nun kurulması ve Türk Coğrafya Dergisinin yayımına karar verilmesi bu kongre sayesinde mümkün olmuştur.

Bu dönemde İstanbul’da daha çok ders kitapları, Ankara’da araştırma yazılarının yayımlanmasında önemli gelişmeler olduğu dikkati çekmektedir.

4. 1941 den sonraki yıllarda Türk coğrafyası hızlı bir gelişme göstermiştir. Modern coğrafya yöntemleriyle yetişen yeni elemanlar İstanbul ve Ankara'da öğretim ve araştırma alanlarında önemli çalışmalar yapmışlar, çok sayıda yayın vermişlerdir. Değişik alanlardaki bu çalışmaların uluslararası düzeyde olması ve Türk coğrafyacıların dışa açılmaları bu dönemin dikkati çeken gelişmelerindendir. 1948 Üniversiteler Kanununun da bu gelişmeye olumlu katkıları olmuştur.

Bu dönemde, Türk Coğrafya Kurumu 1942 yılında Türk Coğrafya Dergisi'nin ilk sayısını yayımlamıştır. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Türkçe ve yabancı dilde iki dergi ve üyelerinin kitaplarını yayımlayarak bilimsel çalışmaların artmasını teşvik etmiştir. Ankara Üniversitesi'nde kurulan Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü de yayımladığı "Coğrafya Araştırmaları Dergisi" ile benzer olumlu etkiler yapmıştır.

Coğrafya bölümlerinin yapısı

Başından beri, İstanbul ve Ankara Coğrafya Bölümlerinin teşkilatlanmasında bu bölümlere gelen yabancı coğrafyacıların eğilimleri ve yurt dışında yetişen Türk coğrafyacılarının kazandığı formasyonlar etkili olmuştur. 1936 da Türk coğrafyacılarının dört büyüğünün başkanlığında İstanbul Coğrafya Bölümü dört kürsüye ayrılmıştır: **Fiziki Coğrafya, Türkiye ve Ülkeler Coğrafyası, Umumi Coğrafya, Beşeri ve İktisadi Coğrafya**. Bunlara sonraki yıllarda bir de **Strüktür ve Yeraltı Kaynakları** Kürsüsü eklenmiştir. Ankara Coğrafya Bölümünde ise kuruluş yıllarında başta bulunan yabancı hocaların formasyonlarına uygun olarak daha çok fiziki coğrafya alanında gelişme olmuş, ancak 1945 den sonra **Fiziki Coğrafya, Beşeri ve İktisadi Coğrafya** ve **Ülkeler Coğrafyası** kürsüleri ayrılmıştır. Ankara Üniversitesinin Fiziki Coğrafya Kürsüsü, burada görevlendirilen yabancı başkanların jeomorfoloji ve hatta jeolojiye ağırlık vermeleri ve onları izleyen Türk hocaların bu eğilimi devam ettirmeleri nedeniyle 1981 yılına kadar "**Fiziki Coğrafya ve Jeoloji Kürsüsü**" adıyla sürmüştür. Kürsünün adındaki "jeoloji", 1981 yılında YÖK (Yüksek Öğretim Kurulu) tarafından yapılan düzenlemeler sırasında haklı olarak kaldırılmıştır.

Coğrafya, yukarıdaki tanıtımda da belirtildiği gibi yeryüzünü insanın hayat sahnesi olarak inceleyen, fiziksel ve beşeri unsurlar arasındaki ilişkileri değerlendiren bir bilimdir. Bu nedenle iki temel unsuru, yeryüzünün veya onun bir bölümünün **fiziksel özellikleri** ve buna uygun olarak yaşama biçimi şekillenen **insandır**. Buna göre coğrafyanın iki alt dalı **fiziki coğrafya ve beşeri coğrafyadır**. Genel Coğrafya veya Umumi Coğrafya bu iki alanın birlikte gözönüne alındığı anlamına gelir. Fiziki ve Beşeri coğrafya özelliklerinin kendi içlerindeki ve birbirleriyle olan ilişkileri bir yeryüzü parçasında bütünüyle incelenirse bu gerçek bir coğrafi sentez olur. Asıl klasik coğrafya budur. Coğrafyanın bu tarzda çalışmalar yapılan, gerçekte coğrafi sentezi, bütünlüğü temsil eden alt dalı bizde Mevzii Coğrafya, Ülkeler Coğrafyası, **Bölgesel Coğrafya** gibi adlarla ifade edilmiştir (Regional Geography). **Türkiye Coğrafyası** da bunun bir alt dalıdır. Gerçekte Türkiye'de hem fiziki hem de beşeri coğrafyacılar Türkiye coğrafyasının çeşitli konularını incelemektedirler. **Türkiye coğrafyası bir bilim alanı değil, bir uygulama, araştırma konusudur**. Bu nedenle Türkiye Coğrafyası araştırma merkezleri veya enstitüleri olabilir, ancak ayrı bir bilim dalı olarak gözönüne alınması uygun değildir. Nitekim 1988 yılında Ankara Üniversitesi'nde bir "Türkiye Coğrafyası Uygulama ve Araştırma Merkezi" kurulmuştur. Bu merkezin aynı isimle yayımlanan dergisinin bu yıl 7. sayısı çıkmış bulunmaktadır. Bu dergide yayımlanan yazılara bakıldığında bunların diğer Bölüm dergilerinden farklı olmadığı, Türkiye'nin bütününe ilgilendiren belli coğrafi özelliklerin incelendiği yazılar yanında, çoğunlukla Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yapılmış mevzii fiziki ve beşeri coğrafya araştırmalarının bulunduğu görülür.

İstanbul Üniversitesi'ndeki gelişime bakıldığında ilk kürsülerin (Anabilim Dalı) kuruluşunda Bölümdeki hocalara birer kürsü verme isteğinin etkisi açıktır. Hele sonradan eklenen "Strüktür ve Yeraltı Kaynakları Kürsüsü"nün coğrafyanın bilimsel temellerine uygun olmayan bir zorlamanın sonucu olduğunu fark etmemek mümkün değildir. Bu konuda Ankara Coğrafya'nın daha tutarlı olduğu görülür.

1981 YÖK düzenlemeleriyle en fazla anabilim dalı bölünmesi İstanbul ve Ankara üniversitelerinin coğrafya bölümlerinde

yapılmıştır: Fiziki Coğrafya, Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Türkiye Coğrafyası, Ülkeler Coğrafyası. Ancak bu kadar anabilim dalının dahi fazla ve konunun niteliği bakımından gereksiz olduğu savunulabilir. Coğrafyanın en önemli özelliği farklı bilim alanlarına giren bilgilerin ilişkilendirilerek birlikte değerlendirilmesidir. Bu nedenle aslında anabilim dallarına ayrılmasına gerek yoktur. Ancak **fiziki** coğrafya ile **beşeri** coğrafyanın araştırma konu ve yöntemleri çok farklıdır. Bu nedenle, ilişkilerini kesmeden (Coğrafya Bölümleri içinde) bu iki anabilim dalının ayrı ayrı varlıklarını sürdürmeleri bir bakıma zorunlu görünmektedir. Coğrafyanın daha fazla anabilim dalına ayrılması ise onun amaç ve yöntemlerine uygun değildir.

Günümüzde coğrafya

Yukarıda belirtildiği gibi coğrafya yeryüzünün bir bölümü veya bütünü üzerinde insan yaşayışıyla ilgili her türlü özellik ve olayların karşılıklı etkileşimler içinde oluşturduğu bütünlüğü, işleyiş sistemini inceler. Ancak günümüzde bilim alanlarının gelişmesi her konuda, alabildiğine çoğalan bilgilerle yeni uzmanlaşma alanlarının gelişmesine dayanmaktadır. Bu durum coğrafyanın bütün bilgileri bünyesinde toplayan niteliğine ters düşmektedir. Fakat bu özellik aynı zamanda diğer bilim alanları arasında gerekli olan bilgilerin **ilişkilendirilmesi** bakımından da coğrafyanın özel bir avantajıdır.

Coğrafyanın diğer bir avantajı ise bilgilerin sunulmasında çok önemli yer tutan **görsel materyal**dir. Haritalar, resimler, kesitler, grafik ve diyagramlar coğrafya ile özdeş görsel anlatım araçlarıdır. Günümüz teknolojisiyle, hele bilgisayar desteğiyle bu tür araçların çok zengin çeşitlilikle ve üstün nitelikte hazırlanması mümkün olabilmektedir. Ayrıca günümüzde bilginin hızlı algılanması gereği ve biraz da buna bağlı olarak okumadan öğrenme isteği yine coğrafyanın görsel anlatım araçlarının önem ve değerini artırmaktadır. Çoğu zaman, sayfalarca yazıyla anlatılması zor olan bilgilerin bir harita ile çok daha etkili sunulması mümkün olabilmektedir.

Yukarıda sık sık vurgulandığı gibi, coğrafyada temel prensip mekâna ait çeşitli bilgilerin ilişkilendirilerek değerlendirilmesidir. Bu nedenle eskiden bir alana ait çeşitli bilgiler içeren birçok

harita çizilir, bunlar yanyana dizilerek aralarındaki ilişkiler incelenirdi. Bugün gelişen bilgisayar teknolojisi bu işi çok kolaylaştırmış ve değerlendirmelerin çok daha çeşitli amaçlar için ve doğrulukla yapılabilmesini sağlamıştır. Bu yaklaşım bilgisayarlı coğrafyadır ve adı **“Geographical Information Systems”**dir (kısaca GIS). Bu yolla, daha önce yanyana konulup incelenen harita veya planlar bu defa sonsuz çeşitlilikte üstüste çakıştırılıp mekâna ait özellikler arasındaki ilişkilerden yararlı planlama verileri sağlanabilmektedir. Örneğin bir alanın topoğrafya, jeomorfoloji, jeoloji, toprak, bitki örtüsü, nüfus dağılışı, yol gibi haritalarını gerektiği kadarıyla üstüste getirip bunlar üzerinde yeni yapılacak bir tesisin, örneğin bir hava alanının, nerede yapılması gerektiğinin belirlenmesi gibi. Kuşkusuz GIS tekniğinin daha özel başka amaçlar için de kullanılması mümkündür ve bu tür uygulamalar daha çok belediyeler tarafından ülkemizde de yapılmaya başlanmıştır. Örneğin bir kentteki altyapı planlarının bilgisayara işlenmesi ve bir arıza yerinin kolayca belirlenmesi, trafikle ilgili düzenlemeler yapılması gibi. Böyle bir işlem doğrudan coğrafya alanına girmese bile burada uygulanan yöntem coğrafyanın mekân ve ilişkilendirme temeline dayanmaktadır.

Günümüzde büyük önem verilen **“çevre”** kavramı coğrafyanın bir modern versiyonu olarak gözönüne alınabilir. Çevrenin, bazı biyolog ve kimyacıların yaklaşımı ile dar anlamda değil, mekân unsurlarının birlikte ve etkileşim içinde değerlendirilmesine dayanan en geniş anlamıyla gözönüne alınması durumunda bu coğrafyadan başka birşey değildir. Günümüzde çevre, daha çok **“koruma”** ve **“sorun”** başlıkları altında gündeme gelmektedir. Bunlar için önce çevrenin tanınması, unsurları arasındaki dengelerin iyi belirlenmesi zorunluluğu vardır. Bunun için de coğrafi bilgi gerekir. Çevre korumaya yönelik düzenlemelerde, kanun ve yönetmeliklerde gerekli coğrafi bilgilere yeterince sahip olunmaması uygulamada tutarsızlıklara, yanlışlıklara neden olmaktadır. Örneğin kıyı kenar çizgisinin belirlenmesiyle ilgili kuralların hazırlanmasında böyle eksikliklerin bulunduğu dile getirilmiştir (Erol 1989). Bu yetersiz kurallara göre yetersiz jeomorfoloji bilgisiyle kararlar verenlerin yaptıkları yanlışlıkların sonu gelmemektedir.

Günümüz doğal çevre (coğrafya) özellikleri, milyonlarca yılla ölçülen jeolojik geçmişin sadece son 1-2 milyon yılında şekillenmiştir. İnsanla birlikte son rötuşlar ise bunun son 10-15 bin yılını kapsamaktadır. Bu nedenle coğrafyada bu son dönem jeolojiye göre çok daha büyük önem taşımakta ve çok ayrıntılı araştırmalara konu olmaktadır. Bu dönem jeolojide **Kuaterner** (Quaternary: Dördüncü jeolojik çağ) olarak geçer. Günümüz bilim âleminde Kuaterner araştırmaları multidisipliner bir yaklaşımla büyük bir önem verilerek yapılmaktadır. Bunun için özel bilim kuruluşları bulunmaktadır. UNESCO'ya bağlı bir bilimsel araştırma kuruluşu olan INQUA'nın (International Union for Quaternary Research) birçok özel araştırma komisyonu vardır: İklim değişimleri, deniz seviyesi değişimleri, genç tektonik hareketler gibi. Kuaterner konularının araştırılmasında çok çeşitli alanlardan bilim adamları çok ileri tekniklerle çalışmakta ve katkılar koymaktadır. Örneğin tarihlendirme çalışmaları gibi (C14, thermo-luminescence, dendro-chronology....). Ancak, çeşitli alanlardan bütün bilgiler coğrafya yöntemleriyle ilişkilendirilerek yorumlanmakta ve Kuaterner araştırmalarının ilk akla gelen elemanları coğrafyacılar olmaktadır.

Kuaterner araştırmalarına paralel olarak son yıllarda **paleocoğrafya** ve **jeo-arkeoloji** gibi yeni konular coğrafya alanı içinde hızla gelişmektedir. Bu gelişmede “çevre”nin ve onun dinamik niteliğinin iyi tanınmasına duyulan ihtiyacın önemli etkisi olduğu söylenebilir. Türkiye bu tür araştırma konuları için eşsiz bir ülke olmasına karşılık, bunlara ilgi duyan, gerekli formasyona sahip bilim adamı sayısının çok az olması nedeniyle yeterli araştırma yapılamamakta ve Türkiye bu boşluğu değerlendiren yabancı bilim adamlarının akınına uğramaktadır. Burada, Kuaterner araştırmalarının diğer coğrafya konularına göre daha çok teknik donanım (sığ sondaj takımları, çok karmaşık olmayan bazı analizler için laboratuvar gibi) gerektirmesinin, buna karşılık coğrafya bölümlerinin bu tür gelişmeleri kolay benimseyemeyen edebiyat fakülteleri bünyesinde bulunmasının önemli bir engel oluşturduğunu da kabul etmek gerekir. Ayrıca Kuaterner araştırmalarının multidisipliner niteliği nedeniyle daha çok fen bilimleri içinde yer tutan başka bilim alanlarının uzmanlarına ve onların laboratuvar çalışmalarından sağlanacak bilgilere de ihtiyaç duyulmaktadır (polen

analizleri, paleontoloji, çeşitli tarihlendirme yöntemleri, ... gibi).

Beşeri coğrafyanın temel konuları ise nüfus, yerleşme, ulaşım, tarım, sanayi, enerji, ekonomi, siyaset, turizm gibi insan varlığı ve faaliyetleri ile ilgilidir. Ancak bunlar daima yeryüzü üzerindeki farklı mekânların farklı özellikleriyle birlikte gözönüne alınarak coğrafyanın dağılış prensibiyle değerlendirilir. Burada kastedilen mekân fiziksel, siyasi veya idari bir alan olabilir. Böylece **bölgesel (Regional) coğrafya** da beşeri coğrafya içinde gerçek yerini bulmuş olur. Bölgesel coğrafyanın konu, amaç ve yöntemleri bu konuma uygundur. Gelişmiş ülkelerdeki coğrafya programlarında da bu temel yaklaşım dikkati çekmektedir. Bizdeki “Beşeri ve İktisadi Coğrafya” adındaki “İktisadi” sıfatı beşeri coğrafyayı sınırlamaktadır. İktisadi faaliyetler zaten beşeri coğrafyanın içindedir. Günümüzde beşeri coğrafya içinde “Kültür Coğrafyası” daha büyük önem ve ağırlık taşımaktadır. Bu nedenlerle bu anabilim dalının adı, kapsamına uygun olarak sadece “**Beşeri Coğrafya**” olmalıdır.

Turizm coğrafyası batıda coğrafya programları içinde ağırlıklı yeri olan yeni bir konudur. Türkiye için önemi herkesçe bilinen bu konuda önce mekâna ait özelliklerin iyi bilinmesi, bu temel üzerine insan ve kültür unsurunun eklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle turizm planlamalarında coğrafyacıların temel bilgilerin hazırlanması ve değerlendirilmesinde önemli katkıları olabilmektedir.

Genel olarak değinilen yukarıdaki konularda uygun programlarla yetişecek coğrafyacıların başta **planlama** olmak üzere birçok alanda başarılı çalışmalar yapmaları mümkündür. Ancak bunun için önce iyi yetiştirmeleri ve başarılı olacaklarını kanıtlayacak işler yapmaları gerekmektedir. Günümüzde bilim alanları arasındaki sınırların çok kesin olmadığı, Türkiye’de de yaygın olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Eski meslek taassubunun yerini işbirliği yaklaşımları almaktadır. Bu ortamda bir yandan coğrafya bölümlerinin programları modernize edilirken bir yandan da iyi yetişmiş coğrafyacılar kendilerine bilgilerini kullanabilecekleri, değerlendirebilecekleri yeni iş imkânları yaratabilirler. Coğrafya gerçekten çok zengin konu çeşitliliği içinde birçok alanda yararlı çalışmalar yapma imkânına sahiptir. Günümüzdeki

tek sorun kalite düşüklüğüdür. Bu yüzden coğrafyacılar varlık gösterememektedirler.

Jeomorfoloji'deki özel gelişmeler

1960 lı yıllarda Türkiye'de genel olarak üniversitelere ilgi, üniversite öğrenimine talep hızla artmaya başlamıştır. Bu durum bütünüyle önceki hoca sayısı - fiziksel imkânlar - öğrenci sayısı arasındaki dengeleri sarsmış, bozmuş, yeni arayışlara neden olmuştur. Yetişmiş hoca sayısını hemen artırmak mümkün olamadığı için mevcut kapasitenin zorlanarak kullanılması, örneğin gece öğretimleri gündeme gelmiştir. Özel yüksek öğretim okullarının açılması da bu artan talebin bir başka sonucu olmuştur. Çok sayıdaki öğrenciye üniversite eğitimi yaptırmada daha çok ve pahalı alt yapı gerektiren fen bilimleri yerine, sosyal bilim alanları daha uygun görülmüş ve öğrenci kontenjanları ölçsüz, plansız olarak artırılmıştır. Örneğin önceleri onlarca olan öğrenci kontenjanları yüzlerce yapılmıştır. Bunun sonucunda problemin bir boyutu bir ölçüde hafifletilmiş, ancak bu defa da problem öğrenimlerini bitiren öğrencilerin ne iş yapacaklarına, nerede istihdam edileceklerine dönüşmüştür. Daha önce ilk akla gelen iş kapısı öğretmenlik olan az sayıdaki edebiyat fakülteleri mezunları artık bunu bulmakta da zorlanmaya başlamışlardır. Bu arada üniversiteye girişte merkezi sınav sistemi uygulamasına geçilmesi de bilim veya meslek alanları arasına kesin sınırlar çizmiştir. Teknik alanlara duyulan ilgi ve talebin giderek artması, belki psikolojik sayılabilecek etkilerle de birleşince, coğrafya bölümlerine giren öğrenciler öğretmenlikten başka alanlarda da yer edinme arayışına başlamışlardır. O yıllarda gelişen, gençlerde beklenti ve isteklerini dışa vurma, ifade etme, "hak arama" akımı da yeni oluşumlarda etkili olmuştur.

Coğrafya içinde bu gelişmelerin etkisi **jeomorfoloji** üzerinde yoğunlaşmıştır. Çünkü jeomorfoloji coğrafya içinde fen bilimlerine, hatta uygulama açısından mühendisliğe yakın olan bir bilim dalıdır. Jeomorfoloji yeryüzü şekillerini inceleyen bilimdir. Yeryüzü insanın yaşama mekânı olduğu için coğrafyanın konusudur. Ancak yeryüzü yer kabuğunun yüzeyi olduğu için yerbilimlerinin, jeolojinin de alanına girmektedir. Öte yandan bu yüzey atmosfer kökenli olay ve oluşumlarla (yağmur, kar, rüzgâr) şekillendiği, bunda yine iklimle ilgili olarak bitki örtüsü, hatta

insanın etkileri bulunduğu için, jeomorfoloji, konusu belli ama bilimsel alanının sınırları çok geniş olan ve yöntemleri daha çok coğrafyaninkine uyan bir bilimdir.

1960 lı yıllarda coğrafyacılar, özellikle fiziki coğrafyayı seçenler, jeomorfolojinin bu teknik alanlara yakınlığından yararlanarak, sosyal itibarı daha az olan edebiyat fakültesi mezunu olmanın tatminsizliğini, mühendisliğe yakın bir "jeomorfoloj" ünvanı ile gidermek arayışına girmişlerdir. Kuşkusuz jeomorfoloji hem bilimsel, hem uygulamalı alanlarda çok önemli yeri olan bir bilimdir. Yerbilimlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle de batıda birçok üniversitede bazen coğrafya bütünlüğü içinde, bazen bağımsız olarak fen bilimleri veya teknik üniversiteler bünyesinde bulunmaktadır. Ancak coğrafyanın bütün konularında olduğu gibi bunda da amaç ve yaklaşım bakımından jeomorfolojinin ele alınışında farklılıklar bulunmaktadır. Eğer jeomorfoloji yaşanan mekânın coğrafi tasvirinin bir unsuru olarak (dağlar, ovalar, vadiler) ele alınıyorsa bu klasik coğrafyaya girer. Fakat yerşekillerinin nasıl oluştuğu, şekillenmenin dinamik niteliği ve bunda etkili olan başka faktörler (jeolojik özellikler, iklim, su, bitki örtüsü, insan etkileri....) üzerinde duruluyor, dinamik sistemin işleyişi matematiksel, fiziksel bağıntılarla değerlendiriliyorsa o zaman daha teknik bir modern coğrafya yaklaşımı söz konusu demektir. Türkiye'de edebiyat fakültelerine gelen öğrencilerin ikinci yaklaşıma uygun bir formasyona sahip olduklarını söylemek mümkün değildir.

1960 lı yıllarda jeolojinin de toplumda yeteri kadar tanınmadığı bir gerçektir. Ayrıca, o yıllarda, yukarıda da değinildiği gibi, Ankara Coğrafyanın ilgili kürsüsünün adı "Fiziki Coğrafya ve Jeoloji"dir. Burada bu kürsü öğrencilerinin o yıllarda Fen Fakültesinden "Jeoloji", Ziraat Fakültesinden "Toprak Bilgisi" gibi dersler alabildiklerini de belirtmek gerekir. Öğrenimleri sırasında, özellikle tezleri için veri toplamak üzere jeoloji ve jeomorfolojiyle doğrudan ilgisi olan M.T.A., D.S.İ., Toprak-Su ... gibi devlet kuruluşlarına giden Fiziki Coğrafya öğrencileri, sayıları çok az da olsa buralarda coğrafya mezunlarının zaten çalışmakta olduklarını görüyor, onlara özeniyor, kendilerinin de buralarda teknik alanlarda görev alabileceklerini düşünüyorlardı.

Mezunların istihdamı konusundaki sıkışıklığı ve sıkıntıyı bir ölçüde giderebilmek için 1969 yılında M.T.A. Enstitüsüne bir grup fiziki coğrafya mezununun topluca alınması, bunların bir kurstan geçirildikten sonra “prospektör” unvanı ile atanmaları ve arazi çalışmalarında görevlendirilmeleri yeni bir motivasyon olmuş ve başını bu gençlerin çektiği bir grup coğrafyacı “Türkiye Jeomorfologlar Derneği”ni kurmuştur. Dernek başlangıçta büyük bir heyecanla her yıl bilimsel, bazı yıllar uluslararası sempozyumlar düzenlemiş, muntazam olarak yıllık bir bilimsel dergi (Jeomorfoloji Dergisi) çıkarmıştır. Derneğin sonuç aldığı çabalardan biri de “Jeomorfolog” unvanının teknik hizmet sınıflarını tanımlayan hükümet kararnamelelerine girmesi olmuştur.

Doğrudan coğrafya adına olmasa bile bu gelişmeler kuşkusuz coğrafyacıları mutlu etmiş, fakat Coğrafya Bölümlerinde kimin “Jeomorfolog” olduğu veya olabileceği konusunda yeni bir tartışma başlatmıştır. Bu konuda, başkentte bulunmanın doğal sonucu olarak, Ankara Coğrafya doğrudan konunun muhatabı olmuş, çeşitli kuruluşlarla yazışmalar yapmış, büyük çabalarla model geliştirmiştir. Sonuçta “Fiziki Coğrafya ve Jeoloji Kürsüsü”nden mezun olan ve bitirme tezini “Jeomorfoloji” konusunda yapan mezunlara “Jeomorfolog” unvanının ve bunu belirten bir belgenin verilmesi benimsenmiştir. Bu durum yıllarca devam etmiş, farklılıklar olmakla birlikte benzer uygulama diğer üniversitelere de yayılmıştır.

Bu arada, başta M.T.A. olmak üzere ilgili kuruluşlara jeomorfolog olarak giren gençlerden bazıları kendilerini jeomorfoloji alanında göstermek yerine jeologlarla yanlış bir rekabete girmişlerdir. Buna karşılık coğrafyayı küçümseyerek mezun oldukları Bölümleriyle ilişkilerini koruyamamış, onların desteğinden mahrum kalmışlardır. O yıllarda jeologların da çok rahat olmadıkları ve aralarına katılmak isteyen jeomorfologları benimseyemedikleri, onları meslek taassubu ile küçümstedikleri başka bir gerçektir. Sonuç olarak jeomorfologlar yerbilimleri ile ilgili eleman istihdam eden kuruluşlarda devamlı olarak dışlanmış ve yeni jeomorfologların bu kuruluşlarda istihdamına engel olunmuştur. Böylece hayat kaynağını kaybeden jeomorfologların derneği faaliyetini fiilen sürdürememiş, gecikmelerle yayımlanabilen dergileri 1993 yılında çıkan 20.

sayıdan sonra çıkarılamaz olmuştur. Son bir gayretle, 1998 de Jeomorfoloji Sempozyumu “Çevre” şemsiyesi altına sokularak yapılabilmiş ve derginin bir sayısı daha çıkarılabilmişse de bunun arkasının gelemeyeceği anlaşılmaktadır. Bugün jeomorfolog kadrosuna sahip olanların büyük bölümü emekli olarak ayrılmış, arkadan yenileri gelmediği için, Teknik Personel Kararnamelerinde yeri durmakla birlikte jeomorfoloji rüzgârı kesilmiştir.

Bunun yanında aynı yıllarda az sayıda jeomorfolog da örneğin Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü gibi bazı kurumlarda “jeomorfolog” unvanı ile istihdam edilmişlerdir. Coğrafyacılar için çok uygun bir görev yeri olmasına rağmen, meteoroloji alanına jeomorfolog unvanı ile girilmesi yanlış olmuştur. Bunda jeomorfologların teknik eleman olarak tanınması ve buna bağlı ücret farkından hemen yararlanma beklentisi etkili olmuştur. Halbuki klimatoloji (iklim bilimi) fiziki coğrafyanın jeomorfoloji kadar ağırlıklı diğer bir alt bilim dalıdır. Meteoroloji mühendisliğinin henüz gelişmediği, bu işlerin Ziraat Fakültesi mezunları tarafından yürütüldüğü o yıllarda klimatolog unvanıyla coğrafyacıların bu kuruluşta haklı bir yer edinmeleri mümkün olabilirdi.

Sonuç olarak, coğrafyanın konu çeşitliliğine bakıldığında coğrafyacıların birçok alanda görev almaları mümkün görünse bile, hangi alana el atılsa orada o alanın gerçek sahibi durumunda bulunanlarla karşılaşmış ve yer edinme çabaları başarılı olamamıştır. Jeomorfoloji alanındaki tutunma da kalıcı olmamıştır. Bunda girişimlerin kuvvetli temellere oturtulamadığını ve özgün çalışmalarla varlık gösterilemediğini de kabul etmek gerekir. Böylece coğrafyacılar için yine en “garantili” meslek öğretmenlikle sınırlı kalmıştır.

1981 sonrası (YÖK dönemi)

Bütün bu çalkantılı gelişmelerin ardından 1981 de yeni Yüksek Öğretim Kanununun gelmesiyle Coğrafya Bölümleri standart bir çizgiye çekilmiş, eski dönemlerdeki gibi, mezunları için ilk akla gelen istihdam alanı orta öğretim öğretmenliği olan, iddiasız bir konuma dönmüştür. Bu arada jeomorfolog unvanının yeri de yeni standart coğrafya programı içinde belirlenemediği için bu özel statü yavaş yavaş yok olmuştur.

Bununla birlikte bu dönemde de coğrafyanın çağdaş bilim alanında kendini göstermesine imkân sağlayan gelişmeler olmuştur. Örneğin 1982 yılında İstanbul Üniversitesinde kurulan **“Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü”** müstakil binası, laboratuvarları, araştırma gemisi ve yıllık dergisi **“Bülten”** ile coğrafya için önemli bir araştırma ve uygulama ortamı hazırlamıştır. Ancak multidisipliner bir yapısı olan bu enstitüde de coğrafyacılar yerlerini koruyamamış ve 90 lı yılların ortalarında nasıl olduğu anlaşılamadan Enstitünün adından **“Coğrafya”** silinmiştir.

Coğrafyanın gelişimi için başka bir önemli fırsat 1988 yılında Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bünyesinde **“Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu”**nun kurulması ile doğmuştur. Bir bakıma 1941 de Hasan Âli YÜCEL döneminde toplanan Birinci Türk Coğrafya Kongresinde belirlenen hedefleri bugünün şartlarında canlandıran bu girişim ilk ürünlerini hızla vermiş, **“Coğrafya Araştırmaları”** adlı yıllık bir dergi yayımlanmaya başlanmış, yıllardır biraraya gelemeyen coğrafyacılar 1991 yılında İzmir’de düzenlenen bir sempozyumda buluşmuşlardır. Ancak, tıpkı M.T.A. da jeomorfologların tutunamadıkları gibi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumunda da coğrafyacılar tutunamamış, dergilerinin 4. sayısı baskıya hazır durumdayken **“Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu”** kapatılmıştır (Bu dergi 5 yıl sonra özel zorlamalarla bastırılabilmiş ancak bu son olmuştur).

Bu dönemde kurulup da varlığını halen sürdürmekte olan tek kurum Ankara Üniversitesi bünyesinde faaliyete geçen **“Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi”**dir. 1988 yılında kurulan merkez kısa sürede bir sempozyum düzenlemiş, 1992 yılında çıkarmaya başladığı dergisini bugüne kadar yaşatmayı başararak 7. sayısını yayımlamıştır.

2547 Sayılı Kanun gereğince hazırlanan **“Öğretim Üyeliğine Yükseltme ve Atanma”** yönetmeliğindeki akademik yükselmelerde yayın zorunluluğu, bilimsel coğrafya dergilerinin çoğalmasını teşvik etmiştir. Böylece 1974 yılından beri çıkarılamayan Türk Coğrafya Kurumu’nun Dergisi 1992 yılında, masrafı yazarları tarafından karşılanarak yeniden canlandırılmış, ayrıca İstanbul, Ankara, Ege, Atatürk ve Marmara üniversitelerinin coğrafya bölümlerinde yıllık dergiler yayımlanmaya başlanmıştır. Ancak

bunlardan hiçbirisi hakemli değildir. Türk Coğrafya Kurumu başlangıcından beri umulan etkinliği gösterememiştir. Bunda parasal kaynağının olmaması yanında, yönetimde yapılan yanlışlıkların ve bunlara tepki olarak meslektaşların uzak durmalarının etkisi olmuştur. Kişisel katkılarla da olsa Kurum dergisinin yeniden çıkarılmaya başlanması, hatta son sayıda hakemli yapmak için çaba gösterilmesi memnuniyet vericidir.

Eğitim fakülteleri ve coğrafya öğretmenliği

YÖK döneminde yapılan düzenlemelerle daha önce üniversitelere bağlı olarak öğretmen yetiştiren Eğitim Enstitüleri dört yıllık Eğitim Fakültelerine dönüştürülmüştür. Buralarda Sosyal Bilgiler Eğitimi bölümleri içinde veya ayrı olarak Coğrafya Eğitimi bölüm ve anabilim dallarında, Edebiyat Fakültelerindeki coğrafya bölümlerinin programlarına benzer programlarla branş öğretmenleri yetiştirilmiştir. Bunun yanında, amacı öğretmenlik olan Edebiyat Fakültelerinin (Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ile Fen-Edebiyat Fakülteleri ile birlikte) Coğrafya Bölümü öğrencileri eskiden olduğu gibi, öğretmenlik için gerekli olan özel bilgileri, bölüm programları yanında, **“eğitim bilimci”** hoca ve uzmanlardan bu konuda dersler alıp uygulamalara katılarak kazanmaya devam etmişlerdir (Bu fakültelerin diğer bölümleri ve fen fakültelerinin bölümleri de kendi alanlarında aynı yolu izlemişlerdir). Böylece Fen-Edebiyat ile Eğitim Fakülteleri, aynı üniversite içinde, hemen hemen aynı programlarla öğretmen yetiştiren kurumlar olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu arada Eğitim Fakültelerine daha fazla ilgi olduğu, bunların giriş puanlarının daha yüksek olmasıyla dikkati çekmiştir. Kuşkusuz bunun nedeni Eğitim Fakültelerinde öğretmen yetiştirme amacının baştan belli olmasıdır.

Zamanla sayıları artan üniversitelerde yıllık mezun sayısı da arttıkça (1999 yılında edebiyat ve eğitim fakülteleri coğrafya bölümleri giriş kontenjanı toplam 630, sosyal bilgiler öğretmenliğinininki 2440) öğretmen atamalarında sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Bunun üzerine, Eğitim Fakültelerinin kaliteli öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumları olarak yerini daha net belirlemek için düzenlenmeler yapılmış, 1997 yılında yürürlüğe giren yönetmelik değişiklikleri ve ekleriyle

doğrudan öğretmen olma hakkı Eğitim Fakültelerinden mezun olanlara verilmiştir. Edebiyat Fakültelerini (Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakülteleri ile birlikte) bitirenlerin öğretmen olabilmeleri ise öğrenimleri sırasında değil, mezuniyetlerinden sonra alacakları ayrı bir eğitim (üç yarıyıllık tezsiz yüksek lisans) şartına bağlanmıştır.

Doğrudan öğretmen yetiştirme görevinin üniversiteler bünyesinde Eğitim Fakültelerinde toplanması, bunların öğretmenlik mesleğinin önem ve ağırlığına uygun bilgi ve formasyon verebilecek kadro ve programlarla faaliyet göstermeleri için yapılan düzenlemeler haklı ve olumlu gelişmelerdir. Gerçekten, Eğitim Fakülteleri ülkenin öğretmen ihtiyacını sayı ve nitelik bakımından karşılayacak şekilde yapılmalı, hem bilgi alanı, hem de öğretmenlik formasyonu bakımından ders ve uygulama programlarını ülke ihtiyaçlarına göre çağdaş bilimsel yaklaşımlarla belirleyip sürdürmelidir. Bunun için amaca uygun özel düzenlemeler yapılması doğal karşılanmalıdır. Bunun yanında kuşkusuz, bu sisteme farklı bakış açılarından eleştiri veya katkı önerileri de getirilebilir. Ancak burada amacımız bu olmayıp, bu düzenlemede gözardı edilmiş gibi görünen diğer bölümlerin, Eğitim Fakülteleri dışında kalan coğrafya bölümlerinin de yerlerinin, hedeflerinin belirlenmesi gereğini gündeme getirmektir.

Şu anda Türkiye’de Eğitim Fakülteleri dışında, Edebiyat Fakültelerine bağlı 10 coğrafya bölümü bulunmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, çok uzun yıllar İstanbul Coğrafya Bölümü tek başına hizmet vermiş, ikinci bölüm ancak 1935 yılında Ankara’da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi bünyesinde faaliyete geçebilmiştir. Üçüncü coğrafya bölümü 1974 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesinde, dördüncüsü ise 1979 yılında İzmir’de Sosyal Bilimler Fakültesi bünyesinde faaliyete geçmiştir. Yani 1981 YÖK düzenlemesi öncesinde Türkiye’de 4 coğrafya bölümü bulunurken, daha sonraki yıllarda kurulan yeni üniversitelerde açılan bölümlerle bu sayı kısa sürede 10 a ulaşmış, yıllık toplam öğrenci kontenjanı 400 ün üzerine çıkmıştır. Yeni bölümlerin açılması da gündemdedir. Bunlar öğrenimlerini bitirdiklerinde artık doğrudan öğretmen atanamayacak, iş sahası belirsiz “coğrafyacı”lar olacaklardır. Bu durumda öncelikle, üniversite düzeyinde bir coğrafya eğitiminden ne beklendiği veya üniversitede

coğrafya bölümlerinin amaçlarının neler olması gerektiği belirlenmelidir.

Coğrafya bölümlerinden mezun olanların nerede istihdam edilecekleri konusunda ciddi ortamlarda yaptığımız tartışmalarda ortaya konulan görüşler daha çok “üniversite bitirmiş aydın gençler olarak hayata atılacaklar ve toplum içinde sosyal prestij sahibi olacaklar” veya “araştırmacı coğrafyacı olabilirler” şeklindedir. Bu cevapların ikisi de günümüz şartlarında tatmin edici olmadığı gibi, 18-22 yaş arasındaki bir gencin dört yılının karşılığı da değildir. Ama buna rağmen “açıkta kalmaktan iyidir” düşüncesiyle gençler var olan bu bölümlere gelmeye devam etmektedir. Anne-babalar çocuklarını üniversitede okutabilmenin mutluluğu ile her türlü fedakârlığa katlanmakta; öğrenciler “hele bir bitirelim” bilinçsizliği içinde derslere girip çıkmakta; amaç, hedef belli olmadığı için sadece geçer not almak için çalışmakta, bununla yetinerek gençlik potansiyellerini tüketmektedirler. Ayrıca bu durum, benzer özellikteki bölümlerde öğrencilerin başka arayışlar içinde yanlış ve problemli yollara sapmalarında da etkili olabilmektedir. Hocalar ise bir yandan çağımızın baş döndürücü bilimsel gelişim hızını izlemeye çalışırken bir yandan da karşısında amacı, isteği olmadan oturan, söylediklerinin çoğunu kendileri için gereksiz bulan (tanımlanan şartlarda bu doğrudur da..) öğrencilerine zorla birşeyler vermeye çalışan zor ve sıkıntılı bir konumda bulunmaktadır.

Olumsuz gibi görünen bu tablo konuyu çok önemli bir noktaya getirmektedir: Coğrafyacılar mesleki sorunlarını kendileri çözmek zorundadırlar. Bunun için gerekli yapısal düzenlemelerin neler olduğunu dahi kendilerinin ortaya koymaları gerekmektedir. Bilimsel anlamda ise coğrafyacıların daha yukarıda değinilen çok özel, kıymetli, toplum yararına sunabilecekleri, kendilerine gerçek prestij ve özlenen bir hayat seviyesi sağlayacak araç ve imkânları bulunmaktadır. Bütün mesele hedeflerin iyi belirlenmesi, bunlara ulaşmak için iyi bir planlama ve gereken düzenlemelerin yapılması ve öncelikle örnek çalışmalar ortaya konularak iyi bir tanıtma yapılmasıdır. Coğrafyanın gelişmesinde en önemli engellerden biri de toplumda herkesin coğrafya bilmesi, ama coğrafyacılığın ne olduğunu bilenlerin çok az bulunmasıdır. Bunu anlatmak ve daha doğrusu, yapılacak örnek çalışmalarla göstermek de kuşkusuz biz coğrafyacılarla düşmektedir.

Sonuç ve öneriler

Toplumun üniversite düzeyinde coğrafya eğitimi-öğrenimi görmüş elemanlara gerçekten ihtiyacı vardır, çünkü coğrafya insan-çevre ilişkisini inceleyen temel bilimdir. Çeşitli yönleriyle gelişen çevre bilinci günümüz kültürünün en önemli unsurlarından biri olup, bunun bütünüyle coğrafya çerçevesi içinde bir kavram olduğunun anlatılması, yapılacak örnek çalışmalarla gösterilmesi gerekmektedir.

Coğrafyacılar topluma iki yoldan hizmet verebilirler: 1) İlk ve Orta öğretimde çok gerekli olan coğrafya bilgilerini vermek üzere öğretmen olarak, 2) Modern bilimsel coğrafyadan beklendiği şekilde, farklı alanlardaki bilgilerin birlikte değerlendirilmesiyle mekân planlamalarına bilgi ve bilimsel yorumlarıyla katkıda bulunarak.

Bunlardan birinci madde Eğitim Fakültelerinin düzenlenmesi ile kendi amaçları çerçevesinde şekillendirilmiştir. İkinci madde ise ilgi beklemektedir. Coğrafyanın “aydın toplum bireyleri için gerekli bir kültür dersi” olmanın yanında, günümüz şartlarına uygun bir uygulamalı bilim alanı ve meslek olarak gelişmesini sağlamak için yapılması gerekenleri birbiri ile ilgili üç grupta toplamak mümkündür:

1. Yapısal düzenlemeler

Türkiye’de şu anda var olan 10 coğrafya bölümünden çoğunda öğretim kadrosu yeterli değildir. Bunlara öğrenci alınmasının hiçbir anlamı yoktur. Bu bölümlere daha fazla öğrenci alınması bir yana, bunlardan belli nitelik ve imkânlarla sahip olmayanların kapatılması düşünülmelidir. Öğretim kadrosu yeterli olan coğrafya bölümlerine ise daha az sayıda öğrenci alınmalı, kontenjanların azaltılmasından çekinilmemelidir. Ayrıca bugünkü bölümlerde aşağıda belirtilen gelişmeler sağlanıncaya kadar yeni coğrafya bölümleri açılmamalıdır. Hele bunun, açılması kolay bir bölüm gibi görülerek taşra üniversitelerinde, “üniversitemizi geliştiri-yoruz” gerekçesiyle veya yeni doçent veya profesör olanlara bölüm açmak gibi düşüncelerle yapılmasının şu aşamada doğru uygulamalar olmadığına dikkat edilmelidir.

Coğrafyanın özelliği, çeşitli alanlardaki bilgilerin birlikte değerlendirilmesi ve yorumlanmasıdır. Bugün coğrafyanın ilgilendiği her konuda ayrı

bilim alanları gelişmiş bulunmaktadır. Eğer coğrafyacılar ihtisaslaşmanın ayarını iyi yapamayıp sınırlı bir alanda kalırlarsa, coğrafyanın amaçlarından uzaklaşmış olurlar. Bu nedenle fazla anabilim dalı çeşitliliği coğrafyayı zayıflatır, özelliğinin kaybolmasına neden olur. Bununla birlikte, **fiziki coğrafya ile beşeri coğrafyanın** araştırma alanları, kaynakları, verileri, ihtiyaçları birbirinden farklıdır. Bu durum gözönünde bulundurularak coğrafya bölümlerinde sadece bu iki anabilim dalının ayrılması uygun olabilir. Ancak bu durumda dahi bu iki anabilim dalı coğrafya bölümlerinin yapısı içinde tutulmalı, birbirinden uzaklaşmamalıdır. Örneğin zaman zaman düşünüldüğü gibi fiziki coğrafyanın fen bilimleri içine, beşeri coğrafyanın sosyal bilimler içine çekilmesi gibi bir yaklaşım coğrafyayı yok eder.

Bu arada, YÖK öncesi zamanların yanlış kürsü bölünmelerinden gelen ve bugün devam eden gereksiz anabilim dallarının (**Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalı, Ülkeler Coğrafyası Anabilim Dalı**) kaldırılması, coğrafyanın gelişmesine yardımcı olacak iyi bir “budama” yerine geçecektir. Bunların yerine, Türkiye Coğrafyası için veya günümüzde önem taşıyan bölge ülkeleri için (Türk Ülkeleri, Orta Doğu Ülkeleri, Balkan Ülkeleri, Avrupa Topluluğu Ülkeleri gibi) elemanları yeterli olan üniversitelerde coğrafya araştırma merkezleri veya enstitüler kurulabilir (Benzer uygulamalar zaten var olmakla birlikte, amaç ve işleyişleri farklıdır. Örneğin Ege Üniversitesi Türk Dünyası Enstitüsü, kuruluşu sırasında gösterilen çaba ve uyarılara, adında bile coğrafya anlamı bulunmasına rağmen coğrafya ile bütünleşmeyi benimseyememiştir).

2. Program

Daha az sayıda, fakat güçlü kadroya sahip bölümler düzenlendikten sonra, öğretim programları modern coğrafya biliminin gerektirdiği şekilde yeniden planlanmalı, günümüz gelişme ve ihtiyaçlarına uygun yeni dersler ve öğretim teknikleri geliştirilmelidir. Bunun için öğretim kadrosu ve imkânları yeterli olan seçilmiş üniversitelerin (örneğin 4) coğrafya bölümlerine alınacak uygun sayıdaki öğrencinin, konunun gereği olan uygulamalı bir eğitimle yetiştirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalı, bunlara arazi, laboratuvar ve bilgisayar çalışmaları için imkânlar sağlanmalıdır.

Yine kadrosu ve imkânları yeterli olan belki daha az sayıda üniversitede (örneğin 2), coğrafya araştırmaları, enstitü yapısı içinde düzenlenmelidir. Bu Coğrafya Araştırma Enstitüleri bir yandan ulusal ve uluslararası projelerle gelişirken, bir yandan da lisans düzeyinde iyi yetişmiş öğrencilere, bu projelere katılmaları sağlanarak yüksek lisans ve doktora yaptırılmalı, böylece gerçek bir üniversite düzeni sağlanmaya çalışılmalıdır. Bu şekilde iyi yetişmiş coğrafyacıların gerek ihtiyaç duyulan öğretim kadrolarını, gerekse üniversite dışında araştırma ve planlama kadrolarını doldurmaları ve başarılı çalışmalarla coğrafyanın neye yaradığını göstermeleri, böylece kendilerinden sonra gelecek olanlara da (belki lisans düzeyinde de) ortam hazırlamaları mümkün olabilir.

Bu programlarda öncelikle coğrafyaya özgü iki avantajın iyi kullanılmasına önem verilmelidir. Bunlardan biri, coğrafyanın değişik alanlardaki bilgileri birlikte değerlendirerek planlama çalışmalarına yapabileceği katkılardır. İkincisi ise hızlı algılama ve öğrenmenin önem kazandığı günümüz iletişim dünyasında, coğrafyanın görsel anlatım araçlarının, harita, grafik ve şekillerden yararlanma yönteminin sağladığı avantajdır. Bunun klasik çizim teknikleri yanında, özellikle planlama çalışmalarında çığır açan ve hızla gelişen, bir bakıma “bilgisayarlı coğrafya” anlamına gelen “Geographical Information Systems (GIS)” teknikleriyle yapılmasına ağırlık verilmelidir. Coğrafyanın bilgi yığınlarıyla uğraşmak yerine bunları yararlı kullanıma hazırlamak için bilgisayar teknolojisinden yararlanması zorunludur.

3. Çalışma yöntemi

Coğrafya Bölümlerinin proje çalışmalarıyla gelişmesi için çaba gösterilmelidir. Öğrenciler bu projelerde çalışmalı, böylece uygulamalı eğitime ortam hazırlanmalıdır. Öğrenci teorik bilgileri daha çok kendi çabasıyla öğrenmek zorunda bırakılmalı, hocalarından, bunları nasıl kullanacağını öğrenmelidir. Coğrafya böyle bir eğitim programı için çok uygun bir alandır. Ancak böyle bir uygulamalı eğitim programı ile coğrafya çağdaş, dinamik, faydacı bir meslek niteliği kazanabilir. Böyle bir gelişme başarılabilirse, olumsuz bir gelişme gibi görünen öğretmenliğin zorlaştırılmış olması, yeni bir başlangıç için iyi bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

Coğrafya araştırma enstitülerinde yetişen, belli alanlarda ihtisaslaşmış, fakat konulara coğrafya bütünlüğü içinde bakmayı ve değerlendirmeyi, bunun yararlarını kavramış uzman coğrafyacılar sadece kendi öğrencilerine değil, çağdaş bilim anlayışının gerektirdiği şekilde, başka alanlarda yetişen gençlere de dersler verebilmelidirler. Örneğin mühendislikte ve hukukta jeomorfoloji, tıpta klimatoloji, siyasal bilgilerde beşeri ve bölgesel coğrafya konularında özel dersler verilmesinin çok yararlı olacağı açıktır. Böylece coğrafyacıların da ufku genişleyecek, kendi yöntemleriyle hangi konulara eğilmelerinin yararlı olacağı hususunda değerlendirmeler yaparak dinamik bir gelişme sürdürebileceklerdir.

Burada belirtilen hususlar çok genel bir çerçeve içinde temel ilkelerdir. Uygulama için kuşkusuz daha ayrıntılı değerlendirmelerin yapılmasına, bunun için katkı yapmak isteyen bütün Türk coğrafyacılarının biraraya gelerek birlikte çalışmalarına ihtiyaç vardır.

Bu yazının ilk taslağını değerli hocalarım Sayın Prof Dr. Sırrı ERİNÇ ve Sayın Prof. Dr. Oğuz EROL okuduktan sonra bana görüş ve düşüncelerini bildirdiler. Kendilerine teşekkürlerimi sunar, yeni değerlendirmelerini alabilmeyi dilerim.

Kaynaklar

- AKKAN E. 1972.** Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde Coğrafya. Coğrafya Araştırmaları Dergisi. S: 5-6, s: 1-5. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- AKKAN E. 1998.** Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluşunun 60. Yıl Dönümünde Coğrafya Bölümü. Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu. 24-26 Nisan 1996. Bildiriler. s: 295-313. Ankara.
- ERİNÇ S. 1973.** Cumhuriyet'in 50. Yılında Türkiye'de Coğrafya. Elli Yılda Coğrafya. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 11. 62 s. Ankara.
- ERİNÇ S. 1997.** Coğrafya. Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim. "Sosyal Bilimler" Cilt I. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yay. Ankara.
- EROL O. 1989.** Türkiye'de kıyıların doğal niteliği, kıyının ve kıyı varlıklarının korunmasına ilişkin "kıyı kanunu" uygulamaları konusuna jeomorfolojik yaklaşım. Bülten. S: 6, s: 15-46. İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü.
- EROL O. 1993.** Türkiye'de Jeomorfoloji. Cumhuriyetin 70. Yılında Türkiye'de Bilim II. Bilim ve Teknik (Özel ek). TÜBİTAK Yay. 12-118. Ankara.
- İZBİRAK R. 1976.** Türkiye'de Son Yarım Yüzyıl İçinde Coğrafya Alanında Gelişmeler. 50. Yıl Konferansları. s: 29-44. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayın No: 257.
- KOÇMAN A. 1999.** Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları. Ege Coğrafya Dergisi S: 10, s: 1-14. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İzmir.
- TÜMERTEKİN E. 1998.** Beşeri Coğrafya. Cumhuriyet döneminde Türkiye'de bilim "Sosyal Bilimler-II" Türkiye Bilimler Akademisi. Ankara.

Bu yazının amacı Türkiye'de coğrafyanın gelişimi veya tarihini incelemek olmadığı için bu konudaki literatüre burada yer verilmemiştir. Özellikle Prof. İbrahim Hakkı AKYOL'un yazılarının burada gösterilmesi gerektiği düşünülmekle birlikte, gelişme konusunun ve bu konudaki literatürün özellikle Prof. Dr. Sırrı ERİNÇ'in "Elli Yılda Coğrafya" adlı yayınında toplu olarak bulunması nedeniyle bunların burada tekrarının bu yazı için fazla olacağı değerlendirilmiştir.